Přednáška 4
Teorie státu

Lukáš Linek
Katedra sociologie FFUK, kurz Politická sociologie

Formy moci (Weber)

- politická – založena na vlastnictví prostředků násilí
- ekonomická – založena na zdrojích nutných pro reprodukci materiálního života
- ideologická – založena na schopnosti vytvářet platné kolektivní chápání smyslu reality a norem

- nerovnosti v přístupu k těmto zdrojům moci vedou ke stratifikaci společnosti (strany, třídy, stavy/statusové skupiny)

Dvě základní „tváře“ politické moci

- conduct–shaping (přímá moc)

moc jako schopnost ovlivnit jednání: důsledky rozhodnutí A pro **jednání B**

- context–shaping (nepřímá, strukturální moc)

moc jako schopnost ovlivnit kontext, který následně ovlivňuje to, co je možné: důsledky rozhodnutí A pro **kontext, v němž následně B činí rozhodnutí**

- v politické sféře = dodržování/vynucování pravidel a vytváření pravidel

Co je stát?

„Moderní stát je konkrétní formou státu, jenž je součástí širší kategorie politických organizací. Stát je kontinuálně fungující politická organizace, jejíž administrativa úspěšně drží monopol legitimního použití násilí při dosahování pořádku. Moderní stát má právní řád měnitelný legislativou. Tento řád má zavazující autoritu nejen nad občany státu, ale nad jakoukoli činností v jeho hranicích. Je to povinná organizace s územním charakterem.“ **(Weber)**

Co je stát?

„Is the state best defined by its legal form, coercive capacities, institutional composition and boundaries, internal operations and modes of calculation, declared aims, functions for the broader society, or sovereign place in the international system? Is it a thing, a subject, a social relation or a construct that helps to orient political actions?“ **(Jessop 2006)**

Co je stát?

„The state can be understood simultaneously as an idea, a system, and a country, as a complex of meanings, practices, and materialities. The state idea has become a powerful discursive formation, a cognitive structure, and assemblage of institutions: the state system has become a vast organizational apparatus that is practiced with varying degree of coherence from the heads of executive agencies to the most mundane aspect of everyday life.“ **(Carroll 2009)**

Klíčové charakteristiky moderního státu

- stát kontroluje administrativu a právní pořádek, který se mění legislativou (*suverenita vládnutí a vládnutí skrze neosobní pravidla*)
- tento systém příkazů si nárokuje závaznou autoritu nikoli pouze nad členy státu (občany), ale nad každým jednáním, které se na jeho území odehrávají (*teritorialita vládnutí a zavazující autorita vládnutí*)
- použití násilí je považováno za legitimní pouze pokud je povoleno státem nebo jím nařízeno (*monopol výkonu násilí*)

Další charakteristiky moderního státu

- soubor vládních institucí a organizací relativně nedávného historického vývoje, které spolu interagují (schéma Allum)

- zřetelně odlišná instituce od zbytku společnosti

Neúspěšný/selhávající stát (failed state)

- Násilí – přítomnost násilí, neboť stát není schopen zajistit monopol jeho výkonu (občanské války, gangy, soukromé armády, paralelní struktury; poskytování bezpečnosti za úplatu, výpalné)
- Rozpad státních struktur – neexistující infrastruktura k poskytování veřejných služeb v důsledku konfliktu a chybějících zdrojů/státních příjmů

Stát vs. politický režim

- **Politický systém** (*political system*) – sféra politiky a jejích interakcí se společností, pokrývá i aktéry jako politické strany či zájmové skupiny; analytická jednotka
- **Stát** (*state*) – způsob organizace politické moci
- **Politický režim** (*political regime*) – způsob ustavování nejdůležitějších politických/vládních institucí

Stát vs. vláda

- **Vláda (v běžné češtině stát)** (*government*) – exekutiva, soubor politických institucí/organizací, které jsou odpovědné za výkon vlády, spadají sem ministerstva, případně policie.
- **Kabinet, administrativa (v běžné češtině vláda)** (*cabinet*, *administration*) – sbor ministrů, skupina politiků, která je odpovědná za řízení ministerstev a společná rozhodnutí pod vedením premiéra nebo prezidenta. Mluví za stát a je se státem ztotožňována.

Základní otázky výzkumu státu

Neosobní a zároveň veřejný charakter státní moci vyvolal diskusi o neutralitě či stranickosti státu.

- Jak se stát vyvíjel? A proč?
- Je stát neutrální ve svých aktivitách?
- Je závislý na konkrétních sociálních a ekonomických skupinách?
- Je stát schopen autonomního jednání? Má stát vůbec schopnost autonomně vládnout?

Historický vývoj moderního státu

Stein Rokkan: 4 fáze formování moderních národních států v Evropě:

1. vytváření státu (state-building): vytváření hranic, státní aparát; do 18. století
2. vytváření národa (nation-building): utvoření národů uvnitř států; 19. století
3. rozvoj masové politiky (mass politics): masová demokratická politika; 19./20. století
4. stát veřejných sociálních služeb (welfare state): sociální zabezpečení a redistribuce; 20. století

Perspektivy na vývoj státu

- vojenská – válčení určilo hranice, suverenitu a monopol násilí, vytváření armád: technologie a konskripce; fiskální nároky na válčení
- manažerská – právo jako nástroj utváření státu, z potřeb majetkově bohatých dynastií a církve na správě svého majetku
- ekonomická – reprodukce nerovností a vlastnictví; rozvoj (vnitrostátního) trhu díky koncepci vlastnictví a smluv

Autonomie státu

- Státní moc je nahlížena jako hra s nulovým součtem: stát může mít autonomii a moc pouze bez vztahů s dominantní třídou a naopak
- Stát je z principu autonomní, dokud není uchvácen některými společenskými silami

  - zájem státu na přežití a vlastním udržení
  - zájem státních úředníků na udržení státu a poskytovaných služeb
  - zájem dominantních tříd na udržení státu = mír a pořádek, garance existující mocenské struktury a vlastnických práv

Kapacita/schopnost státu

- kapacita státu odkazuje ke schopnosti státu jednat a prosazovat určitou vizi (policy)
- despotická vs. infrastrukturní moc (Michael Mann)
- IM = schopnost státu pronikat do občanské společnosti a logisticky implementovat politická rozhodnutí skrze společenskou infrastrukturu
- příklad extrakce zdrojů: občasné vojenské nájezdy vs. odvody zaměstnavatelů
- IM posiluje kapacitu státu

Winters: Oligarchie

- Základní otázka: Kdo má ve společnosti moc?
- Individuální mocenský index

5 zdrojů moci:

- Politická práva
- Úřednické pozice
- Donucovací moc
- Mobilizace
- Materiální zdroje = oligarchie

Winters: Oligarchie

- Základ moci = materiální bohatství
- Materiální bohatství je obtížné rozptýlit + nemožnost uniknout vlivu oligarchie
- Extrémní nerovnost v materiální oblasti vytváří extrémní nerovnost v politické oblasti
- Důraz na politické důsledky materiálních rozdílů definuje oligarchii
- Oligarchie neexistuje, jestliže neexistuje extrémní osobní majetek
- Oligarchové jsou vždy jedinci, nikoli korporace

Winters: Oligarchie

- Oligarchie označuje politiku obrany bohatství ze strany materiálně disponovaných činitelů
- Obrana majetku (zajištění základních nároků na bohatství a majetek)
- Obrana příjmů (udržení co největšího toku příjmů, jsou-li zajištěny majetky)
- Oligarchie nabývá různé podoby v čase a prostoru v závislosti na: (1.) míře přímého zapojení oligarchů do obrany majetku (ozbrojení a vládnutí); (2.) míře institucionalizaci vládnutí (individuální vs. kolektivní)

Winters: Oligarchie a právní stát

- V situaci, kdy jsou vlastnická práva zabezpečena, se mohou oligarchové soustředit POUZE na obranu příjmů
- Externě (neosobním byrokratickým státem) prosazovaná majetková práva
- Největší hrozbou pro oligarchy je pak stát, který chce přerozdělovat bohatství prostřednictvím daní z příjmů

Winters: Negativní vymezení oligarchie

- oligarchie ≠ vláda elita
- oligarcha ≠ manažer, generální ředitel, státní úředník, vlastník firmy
- oligarchie ≠ kapitalismus
- kapitalista ekonomicky využívá materiální zdroje (ovládání investic a odčerpávání přebytku), oligarcha je využívá politicky
- kombinace Marxe (materiální podmínky) a Webera (moderní definice státu s neosobní mocí úřadu a vynucováním pravidel)

Winters: Typy oligarchie

- Válčící
- Vládnoucí
- Sultanistická
- Občanská

C. Wright Mills: Mocenská elita

- které sociální skupiny (vrstvy) rozhodují?
- pojetí moci je založeno na empiricky pojatém konceptu elity
- mocenská elita se skládá z politiků, národohospodářů a vojáků
- členové trojjediné elity kontroluji (politickou) moc a rozhodování v celé společnosti
- metoda *kolektivního portrétování* na základě detailních rozborů nejvyšších částí politických, vojenských a ekonomických hierarchií
- analýza sociálních sítí, rekrutace a ideová koheze

Rozsah státu

Kontroverze ohledně toho, co by stát měl dělat, jsou založeny na odlišnostech ve dvou osách:

1. role státu při vytváření práva, ochraně práva a pořádku, ochraně území před vnějšími agresory;
2. intervence do hospodářství jako regulace produkce, vlastnictví, redistribuce příjmů a poskytování služeb mimo trh / intervence do společnosti.

Vládnutí a role policy

- policy is a deliberate coercion: statements attempting to set forth the purpose, the means, the subjects, and the objects of coercion (Theodore Lowi)

- policy state – stát vládne pomocí vytváření policy, reflexivní vládnutí s expertízou; autonomie a kapacita státu (Skowronek)

- Co znamená vládnout v komplexních společnostech s autonomními jedinci?

Sociální stát: definice

- institucionální uspořádání, jehož prostřednictvím stát zajišťuje sociální služby a transfery svým obyvatelům
- zákony v něm garantují nárok na sociální zabezpečení občanů
- reakce na dva soubory požadavků, které vyplývaly ze společenských změn 19. a 20. století: poskytnutí sociálního zabezpečení širokým vrstvám společnosti a zajištění určité úrovně sociální rovnosti

Sociální stát

- institucionalizovaná odpověď na otázku ohledně spravedlnosti distribuce bohatství a ochrany před riziky, neboť určuje alokaci vzácných statků jednotlivcům, kteří se liší svými požadavky, zájmy a riziky, jimž musí v životě čelit (Roemer 1996)
- redistribuce se týká A. přerozdělování bohatství a zdrojů, a B. změny životních šancí tím, že stát lidem zajišťuje rovné příležitosti a jistý společenský status
- sdílené představy ohledně společenské spravedlnosti, cílů sociálního státu či potřebnosti státní pomoci a jejím rozsahu

Sociální stát (*welfare regimes*)

- typologie sociálních států: sociálně-demokratický, konzervativní a liberální režim (Esping-Andersen 1990)
- systemizace charakteristik jako A. role státních a soukromých aktérů v poskytování sociálních služeb, B. ochrana jedince před tržními silami (dekomodifikace) či C. stratifikační systém, který sociální politika země podporuje

- charakteristiky jednotlivých režimů

Sociální stát v Česku před 1989

- východisko: sovětský typ sociálního státu
- charakteristiky: univerzální poskytování sociálního zabezpečení, silná regulace mezd, pracovní povinnost (pro muže i ženy)
- většina sociálních služeb jako zdravotní péče, vzdělání, důchody, bydlení atd. byla poskytována státem a financována skrze odvody a daně podniků
- podniky zároveň vyplácely rodičovské příspěvky, které byly součástí mzdy a sloužily k dorovnání příjmů pro vícečlenné domácnosti

Sociální stát v Česku před 1989

- vedlejší cíle: disciplinace a mobilizace pracovní síly, zvyšování porodnosti, preference režimem vybraných sociálních a zaměstnaneckých skupin a především politická kontrola
- řada poskytovaných služeb (například získání práce, vstup na univerzitu, profesní postup, výše mzdy, zisk bytu) byla podmíněna loajalitou ke straně a režimu

Sociální stát v Česku po 1989

- uplatňování principu odpovědnosti občana za vlastní život, což se projevuje především skrze trh práce a zvýšenou závislost občanů na pracovních příjmech;
- rozšiřování poskytovatelů sociálních služeb a rozvoj veřejného, neziskového a tržního sektoru v jednotlivých oblastech;
- přenesení rozhodování a implementace na odpovídající (nižší) úroveň a zapojení uživatelů do rozhodovacího procesu
- path-dependency: univerzalita pokrytí a služeb, silný veřejný sektor, zásluhovost

Výstupy učení

- definovat základní charakteristiky moderního státu (Weber)
- charakterizovat 4 vývojové fáze (evropského) státu
- definovat oligarchii (Winters)
- vysvětlit vztah demokracie a oligarchie